

Fodor András
Meditáció Berzsenyi Dániel „A közelítő tél” című versének zenévé váltásáról

Tisztelt Hallgatóim, néhány előjeltől úgy érzem, vannak, lehetnek önök közt olyanok, akik témaválasztásomat rendhagyónak, már-már kihívónak vélik. Költő létemre netán zenei műelemzésre készülök? Mielőtt tulajdonképpen témámba kezdenék, engedjenek meg egy rövid magyarázó nekifohászkodást. Hiszek a hiedelemben, hogy a zene és a költészet valamiképpen egy töről ered, hogy a hangszerpendítő kéz s a dalra zendülő száj valaha egy személyben testesült. Bizonyos, hogy európai kultúránk közvetítő mestere, a hellenisztikus korszak a melódiát még önmagában kevésnek, haszontalannak vélte. Költő létemre mégis föltételezni merem, hogy kezdetben volt a zene... Miért is volna másképp, hiszen az emberi egzisztencia föltételei évezredek során folyvást módosultak, de a zene elsődleges volta, elementáris jelentősége változatlan maradt. Nincs még egy művészi kifejezőmód, mely ennyire igénybe venné, ennyire átjárná teljes valónkat, ilyen kényszerítő közvetlenséggel hatna ránk.

Nyilvánvaló, hogy a már artikulált zene is kezdettől fogva egylényegű a mellünk orgonáján fakadt énekkel, s elválaszthatatlan a bennünk fogant ritmust térbe feszítő táncsal. S készült-e, szólalt-e meg valaha is hangszer, amelyikből nem a mi idegzetünk, érzelmeink öröme, gyásza, indulata vagy szorongása lüktetett?

Különös, de túlzás nélküli igazság, hogy a kifejező művészetek közül éppen ez a testtelen, szinte foghatatlan jelenség, a muzsika az, mely leginkább szervezetünkben való, mely vérünk kerengésével, életet folytató képességünk, lélegzésünk ütemével is rokon.

Úgy vélem, minden utólagos belemagyarázás nélkül kimondható: a költő és a zeneszerző fakultása szerint minden másfajta alkotóművésznél eredendőbben rokon egymással, hiszen mindkettő a hangból, csendből építkezik, a múlt időt szervezi új, maradandó törvénnyé.

Ám azt is be kell ismernünk, hogy a hivatások elkülönülésének, magányba záródásának több mint félszázada megélt korszakában a kívánatos újra-testvériesülés igazából nem jött létre. A két háború közti nagy esély évtizedeiben se, amikor a legtöbb rangbeli költő s az eddigi legnagyobb zeneszerzők működtek itt a Duna-Tisza táján, a másik fél munkásságának rendkívüli jelentőségéről viszonylag keveset tudva. Jó ideig arról fantáziáltam, hogy amit oly sok mindenben kiváló elődeink elmulasztottak, a különféle művészeteket az én nemzedékem fogja a régtől kívánatos családi közösségbe szoktatni. Amikor 1962-ben, az akkori pécsi folyóiratban terjedelmes vitacikket publikáltam a modern zene hazai jogkörének méltóbb érvényesülését követelve, Kassák Lajos mindenesetre fölfigyelt dolgozatomra. „Nekem módfelett jólesik – jegyezte meg hozzászólásában –, hogy ezt a háládatlan feladatot egy író vállalja... Fölismeri a már-már túrhetetlenné váló káoszt, és ki meri mondani, ha nem is perdöntő, de rendet kívánó saját gondolatait. Kimondja az új művészi törekvések szintézisre való törekvését.”

A küzdelem további eredményeiről szólva, sajnos nincsen sok dicsekednivalónk. Nem jár több író hangversenyre, tárlatokra, a festők, zeneszerzők sem ismerik elmélyültebben a költők, írók munkáit. De jelenhetett meg *Testvérmuzsák* című, tankönyvként is hasznosításra érdemes kötet, s a középgeneráció író–zeneszerző–képzőművész–filmalkotóinak közebb hozására szerveződött élőfolyóirat sorozata megérte, túlhaladta ötvenedik alkalmát. Minderről azért kell előljáróban ennyit mondanom, hogy témaválasztásom gesztusa, a versről–zenéről való együttes szólás természetesebbé váljon.

Szeretném továbbá előljáróban azt is említeni: tudatában vagyok annak, hogy húsz évvel ezelőtt Kodály Zoltánt ebből az épületből kísérték utolsó útjára. Témámmal is jelezni kívánom, tovább élő szelleme sokunkban itt maradt.

Kodálynak a magyar költészetre gyakorolt hatását kellő alapossággal még senki sem mérte föl, de kultúránk minden avatott ismerője tudja, hogy ez a hatás rendkívül nagy, századokat fog át, és mindmáig termékenyítő erejű. Elsősorban neki, a kitűnően képzett bölcsésznek, tanárnak, a kiváló ízlésű, irodalmi, zenei hagyománnyal egyaránt szoros kontaktust tartó muzsikusnak köszönhető, hogy a magyar költészet Petőfi és Arany által végbevitt stiláris megújítása, népi forradalma fél évszázaddal később megismétlődhetett a zenében. S lévén a hangjegyek olvasása nemzetközi érvényű, a Duna mellett kibontakozott zenei népiesség a világ kultúrájába is beleszólt, költészetünknel egyetemesebbé növekedhetett.

A magyar szellemi élet század eleji naptárában igen fontos dátum az 1906-os esztendő. Kodály fogalmazta előszóval ekkor jelenik meg a *Húsz magyar népdal énekhangra és zongorára*, s ugyanebből az évből való Ady Endre irodalomtörténeti jelentőségű *Új versek* című kötete. A híressé vált népdal kezdősorát: „Fölszállott a páva a vármegyeházra / Sok szegény legénynek szabadulására”, valószínűleg a dallam ismerete nélkül, Ady írta lesz először. Az így intonált vers szociális üzenetét mégis Kodály kórusműve tette széles körben hozzáférhetővé. S amikor a népdal, éppen saját szülőföldemen, Somogyban, 1936-ban előkerült, a benne rejlő melodikus lehetőségek változatait is Kodály bontotta ki világszerte ismert zenekari művében, az 1941-es Páva-variációkban.

Irodalmi köztudatunk tehát ilyen általános aspektusból is lekötelezettje neki, a tudósnak és zeneszerzőnek, amiért a magyar népköltészet és műköltészet rejtett értékeit, jövőt inspiráló mondandóit egyaránt kibontotta, közvetítette. Közismert történelmi determinációnk folytán a polgári fejlődésben lemaradt keleti régióinkban a német romantika, majd Herder hatására a német felvilágosodás kezdi kutatni a népköltészetben is az értéket, az eredetiséget, sőt a nemzeti sajátosságokat. Herder magyar tanítványa, követője, a népies nemzeti irányzat első teoretikusa, Erdélyi János már a népköltészet segítségével akar nemzeti költészetet teremteni. Erre azonban csak a következő években, évtizedekben föllépő Petőfi és Arany volt képes. Ám az ő népiességükben is van egy korlátozó, fegyelmező tényező: általános érvényű költői nyelvet kellett teremteniük, a tájnyelv mélyebb rétegeit, a paraszti dalkincs forrásait nem akarták ehhez a már-már klasszicizáló teremtéshez fölhasználni. A kor felfogásához idomulva nem is találhatták meg a folklór igazi értékeit. Arany János például összegyűjtötte szülőhelye, Nagyszalonta dalait, de mai értelmezés szerinti valódi népdal alig van köztük.

Kodály és Bartók egy már kialakult nemzeti zenéhez képest – (hiszen megvoltak már Liszt, Erkel, Mosonyi, Bertha Sándor művei, s mellettük a századvégen virágzott a népies műdalirodalom) – a népzene addig ismeretlen mélyvilágába merülhetett el. Ami Erdélyieknek és Petőfiéknek sem sikerülhetett, ők érvényesíteni tudták művészetükben is a népköltészet eredeti szellemét.

Ebben a rátalálásban nagy szerepe volt az ifjú Kodály szerencsés adottságainak, korán és megfelelő környezetben szerzett műveltségének. Így volt módja fölismerni a magyar szellemi élet anomáliáit, megtalálni a magyar népköltészetben és műköltészetben rejlő, egymást erősítő régi és új értékeket.

„Ha nem tanulmányoztam volna a régi magyar irodalmat – vallja be ő maga 1963-ban – sose írtam volna meg a *Psalmust*, mert nem találtam volna rá a szövegére.” Kodály az Eötvös Collegium nevezetes első évfolyamai közül való. (Évfolyamtársa például Gerevich Tibor, Szabó Dezső, Szegfű Gyula, Zemplén Géza, későbbi két évvel ifjabb szobatársa Balázs Béla.) A ma már legendás eredeti intézményt a század végén a párisi École normale supérieure és az oxfordi kollégiumok mintájára hozták létre Budapesten, a magyar kulturális haladást túlságosan is béklyózó, nyomasztó német befolyás ellensúlyozására. Ebben a kollégiumban, mely már az alapítása utáni első évtizedben is kiváló irodalomtörténészeket, historikusokat, írókat, nyelvészeket és természettudósokat neveltek, a magyar–német szakos zeneszerző-növendék – aki disszertációját már a magyar népdal strófaszerkezetéről írja – nemcsak kiváló filológussá lett, de messzebb látó és onnét visszatekintő szemmel meg tudta ítélni a hazai zenei állapotok siralmas voltát, fölismerte a legsürgetőbb teendőket. „Ámulva láttuk, hogy csak meg kell kaparni Budapestet – konstatálja a Nyugat-barátok körében elmondott 1936-os *Vallomásában* –, és a felszín alatt mindjárt előbukkan a régi német város. Nem értettük, miért kell a klasszikus zene műveléséhez németül beszélni, hiszen tudtuk, hogy

ezt Oroszországban, Franciaországban, Angolországban is művelik... A németiség nem volt szükséges előfeltétel a klasszikus zene játszásához, ellenben annak, hogy ezt a németekre bízták, súlyos következményei lettek a magyar zene kialakulására. A szöveges zene megértetése ugyanis már nyelvhez van kötve, azok pedig, akik minálunk a klasszikus zenét művelték, a szöveges zenében Schubert, Schumann és társai világában éltek, és a magyar dal, mely elébük került, útszéli, művelhetetlen dilettantizmus benyomását tette rájuk.” Közismert, hogy alkotói megigazulása útját Kodály és Bartók egyaránt falun találta meg, fölfedezve, szinte az utolsó órában, az igazi népdalt s a hozzá tartozó homogén kultúrát. Ettől fogva válik igazán fontossá a különben bölcsész végzettségű Kodály tájékozódása a magyar költészetben.

Már az első világháború előtt mutatkozó törekvései természetesen kapcsolódnak a *Nyugat* folyóiratához. Ez az irodalmi orgánus a legnevezetesebb az egész század magyar irodalmában. Amíg létezett (1908-tól 1914-ig), mindenkor a legtehetségesebb írók fóruma, elindító vagy befogadó pályája volt. Az első évtizedben mindenekelőtt Ady, aztán Móricz, Kafka Margité, Babits Mihályé, Juhász Gyuláé, Kosztolányié, Tóth Árpádé, Karinthy Frigyesé, Krúdyé, Füst Miláné és Tersánszkyé. Később Illyés Gyuláé, Németh Lászlóé, Szabó Lőrincé, végül a Weöres, Vas, Radnóti Miklós felé úgynevezett harmadik nemzedéké. (Hatása voltaképpen az utód folyóiratnak tekinthető *Magyar Csillagban*, sőt a háború utáni, Illyés–Sárközi Márta szerkesztette *Válaszban*, de még *Magyarokban* és az *Újholdban* is tovább élt.)

Érthető, hogy a volt Eötvös Collegista Kodály, aki az első Debussy-kottákat hozta Magyarországra, otthonra lelt a *Nyugat* körében. Azokat a személyiségeket, akikkel a folyóirat révén vagy más csoportosulásokban elvei és programja szerint összetartozást vállalt, második reformnemzedéknek szokás nevezni. Méltó elnevezés ez, mert a század első évtizedeiben szerepe csaknem olyan jelentékeny, mint a nemzeti öntudatra ébresztő, 1848–49-es szabadságharcot előkészítő elődöké a múlt század húszas éveitől kezdve. Ennyi fényes tehetség, közösségkereső elszántság csak akkor küzdött hasonló lelkes lendülettel egy célért. Kodály figyelme törvényszerűen terelődik rájuk. Kölcsey Ferencre például, aki nem csupán azért tiszteletre méltó előd, mert az ő szövegére íródott a magyar *Himnusz*, nemcsak azért, mert már 1826-ban szól a nemzeti hagyományok fontosságáról (tulajdonképpen tisztában van a népköltészet elvi fontosságával), hanem azért, mert Kodály az ő reformer öntudatában, illúzióromboló bátorságában saját törekvéseire ismer. Még a harmincas években is egy régi magyar váromot idéző Kölcsey-verset talál alkalmasnak arra, hogy általa – elementáris erejű kánonban – zendítse meg a szellemi építés programjának nemzeti jelszavait: „Messzi jövővel komolyan vess össze jelenkort: / Hass alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”

Hasonlóképp természetes affinitást érez a reformkor legnagyobb költője, Vörösmarty iránt. A harmincas években, de még az ötvenes években is, többször szólítja zenébe verseit.

Ha arra kellene felelni, hogy a reformkori magyar költők újrafelfedezése közül ki volt Kodály legszerencsésebb, legnagyobb hatású találata, az irodalmi közvélemény nevében azt felelném: Berzsenyi Dániel. A görög–latin poétikát és életstílust eszményítő dunántúli kisnemes – mint tudjuk azóta széles körben is – költészetünk egyik legtalányosabb, korán elhallgatott, mégis újra meg újra föltámadó alakja. Németh László a harmincas években külön könyvet írt róla, benne mutatva föl a szertelen, sűrű keleti temperamentum és a klasszikus európai stílusfegyelem legeredetibb egyesítőjét. Kétségtelen, hogy veretes formáiban rendkívüli erő és rendkívüli finomság feszül. E kettős érték újrajelentő ereje későbbi és mai generációk verselésében is föllelhető. A figyelemfölvívásban föltétlen Kodályé az elsődleges érdem. Már Eötvös kollégistaként foglalkozott nyelvmelodikai kutatásokkal, észrevette, hogy a századforduló előtti, utáni költészetünk mechanikus, rövid–hosszú magánhangzókon vagy hangsúlyos–hangsúlytalan szótagokon alapuló verselése meglehetősen egyhangú, zenésítésre kevésbé alkalmas.

„Az európai nyelvek minden nagy különbségük mellett is közelebb állnak egymáshoz, mint akármelyik a magyarhoz – szögezi le a *Nyugat*-barátok körében mondott, 1932-es előadásában –, hangsúlyrendszerük és természetes melodikájuk annyira más, hogy szinte ellentétesnek mondhatók. Mi következik ebből? Az, hogy egy magyar szövegre írt zenét, amennyiben jól követi a nyelv természetes lejtését, majdnem lehetetlen európai nyelvre

fordítani; továbbá, hogy a magyar szövegből kiinduló dallamvonal európai embernek idegenszerű. [...] Amennyire természetes ritmusa a jambus az angoloknak, már kevésbé a németeknek, franciáknak és olaszoknak, annyira homlokegyenest ellenkezik a magyar nyelv jellegével. A 19. század folyamán költőink mégis teljesen behódoltak a jambusnak, aminek az a következménye, hogy irodalmunk számlálhatatlan remeke a zene számára elveszett. [...] Akik mégis megpróbáltak magasabb igényű magyar dalt írni, majdnem legyőzhetetlen nehézségekkel álltak szemben. Az út hosszú volt; meg kellett ismerni és meg kellett tanulni a népdal formakincsét, és csak azután lehetett óvatosan megkísérelni nem magyar formájú versre is olyan dallamot írni, amely nem ellenkezik a magyar nyelv természetes dallamirányával. És itt kiderült, hogy a görög–latin formák még közelebb állnak a magyar nyelv természetéhez, mert egyenlőtlen és változatosabb szótagsoportokat szolgáltatnak, mint a jambus vagy a trocheus. Így hát bármilyen valószínűtlennek hangozzék is, együgyű magyarok énekeiből kellett elsajátítani, hogyan lehetne megzenésíteni a magyar irodalom egy-egy legremekebb alkotását. Egy kis faluban, ahol Berzsenyi nevét még nem is hallották, lett világos előttem, hogyan lehetne Berzsenyit dalban megszólítani.”

Az első megszólaltatott Berzsenyi vers – a komponálás dátuma szerint 1913-ban – a baritonra, zongorára vagy zenekari kíséretre fogalmazott *A közelítő tél* volt. (Utána következett 1912–16 közt a *Megkésett melódiák* hét darabja közül a Berzsenyi versre írt *Magányosság*, *Levéltöredék barátnéhez*, *Az élet dele*, *A tavasz*, majd a költő születése századik évfordulójára *A magyarokhoz*, kánon.)

A költemény 1806 körül íródott. A rá vonatkozó irodalom –Merényi Oszkár tanulmányától Zubreczky Györgyéig és Kerényi Györgyéig – hangsúlyosan figyelmeztet a költemény dikciójának zenei fogantatására. („Ily magas fokon aligha vitte bele még magyar költő a zene szárnyaló művészetét a költészetbe.” „A szabadon hullámzó és visszahúzódó árapály csupa zenei tagolás, amely hangárnyalataival is jelzi a nyugalom, az izgalom a kitörés és megpihenés lelki mozzanatait.” „Ez a kivételes remekmű ~ *mintha dallam számára, zenei társulásra alkották volna, kezdő félmondatával, legelső szavával kimondja a témát, akárcsak egy szonáta vagy szimfónia: «Hervad már ligetünk».*”

A költemény eredeti címe abban a kéziratos gyűjteményben, melynek 29. darabjaként Kis János útján Kazinczyhoz is eljutott, *Az ősz* volt. A vers végleges szövege Kazinczy 1808. október 31-én kelt bíráló levele hatására alakult ki. A beavatkozás ezúttal nem csak a címet, *Barcsim kökényszemét* is szerencsésen módosította az utolsó sorban.

A KÖZELÍTŐ TÉL

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labyrinth, s balzsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr.

Nincs már symphonia; s zöld lugasok között
Nem bűg gerlice, és a füzes ernyein
A csermely violás völgye nem illatoz,
S tükrét durva csalét fedi.

A hegy boltozatin néha homály borong.
Nektár thyrusain nem mosolyog gerezd.
Itt nemrég az öröm víg dala harsogott:
S most minden szomorú s kiholt.

Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés, minden az ég alatt

Mint a kis nefelejts, enyész.

Lassanként koszorúm bimbaja elvirít,
Itt hágy szép tavaszom: még alig ízleli
Nektárját ajakam, még alig illetem
Egy-két zsenge virágait.

Itt hágy, s vissza se tér majd gyönyörű korom.
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem béhunyt szememet fel nem igézheti
Lollim barna szemöldöke!

Amint az első szakaszból tisztán érzékelhető, az antik ritmusú költemény aszklepiadészi formában íródott. Azaz három aszklepiadészi sorból: /- -/~-// /-~/ -/ - és egy glikoni sorból tevődik össze. Közben az első három sorban két, az utolsóban egy choriambus -~- található. Kodály éppen ezt a többféleséget, áttört, ugratott ritmust kedvelte a görög–latin verselésben, nem riadva meg a sorok helyenkénti lerövidítésétől sem; („ernyein”, „ízleli”, „igézheti”).

A komponistát élete végéig izgatta, foglalkoztatta a magyar nyelv karakterének megfelelő verselés problémája. „A görög formák vegyes asszimetriájaival rokon a magyar nyelv, ezért magyarabbak Berzsenyi antik versei...” – olvashatjuk Vargyas Lajos Kodály írásából, töredék feljegyzéseiből összegyűjtött, 1993-ban kiadott *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers* című kötetében. Indulatos kifakadások is vannak a följegyzések közt: „... a jambus akadályozta meg egy magasabb rendű magyar dalstílus kialakulását. Java költőink a jambus kényelmes, kitaposott útján jártak, elesévelt formába öntötték gondolataikat. „Berzsenyi azonban legnagyobb szerű gondolatait csak dilettáns módon fejezte volna ki, ha nem tanulja ki a görög mérték minden csínját-bínját.” „Szólaljon újra a magyar nyelv azon a dübörgő ritmuson, aminek ott sejlik nyoma a 16. századi levelekben és máig élő népdalban. A lantos költő figyeljen egy kissé a lantra, ha meg akarja érdemelni a nevét. Egyenlő sorokra tagolt próza helyett valódi verset. Hajlékony a magyar nyelv? Igen, most hogy megpróbáltuk a világ minden verselését, ideje volna utánanézni, hogyan szól a magyar nyelv a maga saját törvénye szerinti versben?”

A megszólaltatott dalt zenekari előjáték és utójáték keretezi. A férfias mélabú megzendüléséhez találékony elővezetés a szinte horizont alól megszólaló éles fuvola, a borongós oboahangzás, majd a pátosztalan, de erőteljes klarinét, a fúvósok, hegedűk és csellók együttese. A „tarlott bokrok közti” zajdulást követően a vokálisba forduló zenésítés mindenekelőtt a lírai hős hangulati váltásait követi, a nagy felindulástól az ősz bezúdulása fölött érzett döbbenetig, az izgatottságtól („és füzes ernyein / A csermely violás völgye nem illatoz...”) a visszahanyatló komorsáig. A hangulati fölgerjedés, majd a teljes letörés forróból hidegbe váltása még kétszer ismétlődik. Az indulati csúcs és mélypont gyors, drámai váltása sajátosképpen a költemény közepén, a harmadik, negyedik szakaszban feszül össze. „Itt nemrég az öröm víg dala harsogott: / S most minden szomorú s kiholt.” Az emlékidézés nekiszilajulása után a háttér nélküli baritonszólo leleményes pontossággal jeleníti meg a letarolt vidék s a magára maradt lélek közös elárulását. Ugyancsak találó komponista gesztus, ahogy a következő szakaszban kilobbanó tanulságlevonások, lelki konzekvenciák, az idő átfordulásának tetten ért fájdmát Kodály masszív zenekari kísérettel fejezi ki. Szüksége van erre, amiként a dinamika lázas felgyorsulására is, hiszen ezekben a szinte kozmoszig ható látomásos sorokban együtt van élet és halál, születés, elmúlás, gyönyör és gyötrelm, kín és szerelem, a sodró múlandóság még egyszer megtestesült szépségében; hogy aztán eljussunk minden mozgás és minden szín tehetetlen kioltódásáig. Felettből érdekes, hogy mindkét szakasz első sorának második versüteme után erőt gyűjtő lélegzetvétel, tudatos dramaturgiai szünet van. S a két nekihuzakodásban, mint felütésre indított intonációs magban, benne van a zenei megvalósítás egész lendülete. Kevés festőibb, érzékletesebben beszédes tájírát produkált a magyar dalirodalom, mint ahogy Kodály szólaltatja meg ezt a sort: „A hegy

boltozatin néma homály borong...” És a „szárnyas idő” szólítás utáni fölzajdulása, leomlása lám, azért kellett, hogy az elnémulásból, hervadásból még egyszer fölzendüljön a megrendültség férfias pátosza. Kodály mesteri proporciója jut el a „béhunyt szemmel” is elevenen igéző látomással a piccolo éles hangjáig, majd az elhanyagolást még egyszer felmutató fuvolás, zenekari záradékig. A költő és zeneszerző felidézte télbe hulló évszakra egyaránt ráillenek Keresztury Dezső szavai: „élet és halál, érett gyümölcs és hulló lomb dús, izgalmas és bánatos együttélésének ideje. Sivárság, amelyben a kihunyó élet tüzei parázslanak. Színpompa, amely a halál előtti utolsó fellángolás parádéja.

A Kodály–Berzsenyi féle *A közelítő tél*, Ady *Sírni, sírni* versével párban, *Két ének* címen előadásra kész, de a háborúk, forradalmak viszontagságai miatt csak 1921 januárjában jutott el a bemutatásig. Kodály előző éveken vállalt szerepe miatt kényszerszabadságon van. „Dolgozom, munkálkodom... – nyilatkozik. – Az országot elhagyni semmi körülmények közt sem fogom. Német, sőt francia nyelven is tudnék előadásokat tartani, ennek dacára kivándorlásra nem is gondolok. Különb is tart az a munkám, amit Bartók Bélával együtt évek óta folytatok, a magyar népdalok gyűjtése.” Bátorság kell hozzá, hogy ezt a helyzetet a sajtóban bárki kommentálja. Tóth Aladár, a korszak kiváló kritikusa megteszi: „Más országban nem kívánnak egyebet a művésztől, mint hogy nagy művész legyen. Nálunk ez sajnos nem elég. Hogy valaki a magyar zenekultúra fellendítésén dolgozhasson, ahhoz egy Dohnányi, Bartók vagy Kodály nemes önzetlensége, önfeláldozó idealizmusa szükséges: különben elkedvetleníti, külföldre kergeti a hivatalos magyar zenei rezsim és kritika... nálunk Bartókot zongoratanításra kényszerítik, és Kodályról úgy gondolják, hogy leghasznosabb, ha szabadságon van.”

Kodály kamarazenei műveit ugyan sikerrel játsszák külföldön, s valamennyi kompozícióját leköti ugyanaz a bécsi Universal cég, amely Bartóknak már korábban kiadója lett. Ugyanakkor a honi hivatalos világ és az acsarkodó kritika – az új rezsim kegyeit keresve – lehetetlenné akarja tenni a belső száműzetésből a hangversenyéletbe visszatérő „Másik” Mestert. Éppen az 1921-es év elején bemutatott *Két ének* szolgál ürügyül a koncentrált támadásokra. A művet harmóniai keresettséggel, invenciószegénységgel vádolják, és fárasztónak, erőszakoltnak nyilvánítják. Egyik publicista személyében is megrágalmazza, azt állítja róla, hogy „ügyesen adminisztrálva magát, mindig és mindenütt mint Bartók kongeniális pályatársa igyekszik szerepelni... Ami Bartókban igazi genialitás, az Kodálynál benső meggyőződés nélküli modorosság, ami ott nagyvonalú és erőteljesen egyéni, az itt veritékes erőlködés és eredetieskedés csupán...”

Bartók azonnal válaszol: a támadást közlő lapban erélyes hangú nyilatkozatban utasítja vissza a rágalmat. De nem elégszik meg ennyivel, a tekintélyes *Nyugat* hasábjain is hitet tesz pályatársa mellett: „Nem azért becsülöm Kodályt, mint a legjobb magyar zenészt, mert barátom, hanem azért lett egyetlen barátommá, mert (nagyszerű emberi kvalitásaitól eltekintve) a legjobb magyar zenész. Hogy e barátság hasznának legjavát én láttam és nem Kodály, ez újból csak az ő nagyszerű képességeit és félreálló önzetlenségét bizonyítja.”

Szimbolikusan érzem, hogy ezt a szenvedélyes erkölcsi kiállást, mihez fogható századunk magyar publicisztikájában kevés akad, tulajdonképpen Kodály Berzsenyit és Adyt szólító muzsikája váltotta ki. „Alig akad egy-két jelenkori zeneszerző – a hazaiakról nem is szólva –, akik olyan értékeket tudnának alkotni, mint vonóshármasa, szóló-gordonkaszonátája vagy két zenekari dala. És a magyar földnek ezeket a kincseit akarják itt nálunk bizonyos emberek – ki tudja, miféle alattomos szándékkal – sárba taposni.” [...]. „Ezt az embert, akinek a magyar kultúra annyit köszönhet, ezt támadják úton-útfélen, hol hivatalos körök hol kritikusok. Mindenképpen meg akarják akadályozni, hogy nyugodtan dolgozhasson kultúránk javára, és teszik ezt, miközben a magyarság kultúrfölényének fontosságát harsogják, ők, a tehetségtelenek, a tétlenek, a senkik. Ezt akartam elmondani.”

Bármilyen abszurd föltevésnek látszik, hiszek benne, jöhet még idő, amikor a zenébe átemelt Berzsenyi költeményt, *A közelítő telet* hallgató utódaink élménye és képzelete közt eltűnik a verset és megzenésítését fogantató dátumok százegynehány évnyi különbsége, s már-már egyidejűnek fogják érezni a verset s a hozzá szerzett dallamot, s vele egyneműnek a kísérő muzsikát. S ez nem a felejtő, idősíkokat egybemosó nagyvonalúság miatt lesz így,

hanem azért, mert Kodálynak kivételes módon sikerült azonosulnia a száz évvel korábbi vers megidézett szellemével. Ha lesz még, aki kódolni tudja a kettős üzenetet, idő és tér felett létrejöhet netán különböző korban élt géniuszok ilyen egymást erősítő szellemi szimbiózisa.